

Ks. Leszek MATEJA*

INICJACYJNY CHARAKTER XI ROZDZIAŁU LISTU DO HEBRAJCZYKÓW**

Problematyka inicjacji w starożytności chrześcijańskiej jest szczegółowo omówiona w literaturze patrystycznej¹. Nowym wkładem w badania nad tym zagadnieniem są prace Bogusława Górki, w których wskazuje na inicjacyjny charakter pism Nowego Testamentu. Badając w tym aspekcie fragmenty Ewangelii Jana, ewangelii synoptycznych, Listów św. Pawła i Listu św. Jakuba, wykazał, że ukazana w nich struktura inicjacji przedchrzcielnej jest stabilna, choć niestabilna i zróżnicowana jest terminologia². Prezentowany artykuł ma na celu rozszerzenie zakresu tych badań o List do Hebrajczyków. Polem badawczym będzie jedenasty rozdział tegoż listu, gdzie autor na przykładzie osób ze Starego Testamentu ukazuje rozwój wiary w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym³. Pragniemy wykazać, że te dwa schematy rozwoju wiary odpowiadają etapom inicjacji starożytnego Kościoła, które Klemens Aleksandryjski definiował jako zachętę, prekatechumenat i katechumenat⁴.

* Ks. dr Leszek Mateja – absolwent patrologii na Wydziale Teologicznym PAT w Krakowie; e-mail: leszekmateja@poczta.onet.pl.

** Artykuł stanowi zmodyfikowaną wersję fragmentu książki, która ma charakter dydaktyczny: L. Mateja, *Bóg mówi do ciebie zaufaj Mi. Biblijna szkoła ufności i miłosierdzia*, Kraków 2017, 77-96.

¹ Por. L.D. Folkemer, *A study of the Catechumenate*, ChH 15 (1946) 286-307; B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, 38-105; M.E. Johnson, *The Rites od Christian Initiation. Their Evolution and Interpretation*, Collegeville 2007, 84-90; E. Ferguson, *Baptism in the Early Church. History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Grand Rapids 2009, 336-345; *Katechumenat i inicjacja chrześcijańska w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki – M. Ziółkowska, Lublin 2011, 1-218.

² Por. B. Górka, *Hermeneutyka inicjacji wczesnochrześcijańskiej*, Kraków 2007, 24; tenże, *Chrześcijaństwo pierwotne jako system religijny*, Kraków 2011, 35-65 i 119-137; tenże, *Kerygmat i ekklesia w kontekście inicjacji*, Kraków 2016, 13-56.

³ W poprzednich artykułach ukazałem inicjacyjny charakter innych fragmentów Nowego Testamentu: L. Mateja, *Wtajemniczenie w bezgrzeszność w pierwszym Liście św. Jana*, „Christianitas Antiqua” 7 (2015) 29-38; tenże, *Dwie wersje Modlitwy Pańskiej odczytane w kluczu inicjacyjnym*, VoxP 37 (2017) t. 67, 389-401; tenże, *Ewangeliczne etapy rozwoju postawy miłosierdzia w świetle wybranych fragmentów pism ojców Kościoła*, PS 21 (2017) nr 2 (47) 163-183.

⁴ Por. S. Łucarz, *Disciplina arcani w „Kobiercach” Klemensa Aleksandryjskiego*, w: *Disciplina arcani w chrześcijaństwie*, red. W. Gajewski – B. Górka, Kraków 2015, 76.

Na odczytanie jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków w kluczu inicjacyjnym pozwala jego charakter eklozjologiczny⁵ i przedstawiony w nim chrystologiczny wymiar rozwoju wiary. Na ten drugi aspekt wskazuje kontekst całego Listu, a także początek dwunastego rozdziału, gdzie autor nawiązując do rozważań prowadzonych w poprzednim rozdziale wprost odnosi się do Jezusa i charakteryzując Go, jako Wodza, Zwycięzcę, dającego przykład postępowania w wierze i czyniącego ją dojrzałą (por. Hbr 12, 2)⁶. Ponadto autor Listu pisząc o kolejnym etapie rozwoju wiary Mojżesza, wprost odnosi się do Chrystusa (por. Hbr 11, 26), co wskazuje, że należy odczytać ten i inne fragmenty jedenastego rozdziału w chrystologicznym kluczu⁷.

W jedenastym rozdziale Listu do Hebrajczyków słowo πίστις występuje 26 razy. Wyraża ono pewien dynamizm rozwoju wiary i w zależności od kontekstu należy je tłumaczyć jako *wiara*, bądź *ufność*, czy *wierność*. W naszej refleksji słowo πίστις będziemy rozumieć jako *wiara* wtedy, gdy przesłanie Listu będzie dotyczyło zawierzenia Bogu na płaszczyźnie intelektualnej. Natomiast kiedy kontekst Listu będzie wskazywał na osobistą relację z Bogiem, słowo πίστις będziemy tłumaczyć jako *ufność*. Trzeci wymiar znaczenia tego słowa: *wierność*, będzie pojawiał się tam, gdzie autor pisze o doskonałej wierze⁸.

1. Indywidualny rozwój wiary. Na początku jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków autor podaje definicję wiary: „Wiara jest mocnym przekonaniem, że istnieje to, czego się spodziewamy, dowodem tych rzeczywistości, których nie widzimy” (Hbr 11, 1). Wiara jest zatem pewnością, a nawet dowodem, że istnieją rzeczywistości, na które wierzący oczekuje, choć jeszcze ich nie widzi. Teodoret z Cyru tak komentował to zdanie:

„Dzięki wierze dostrzegamy rzeczywistość niewidzialną, ona staje się dla nas okiem, które pozwala dostrzec to, czego się spodziewamy, jako faktyczną rzeczywistość ukazuje nam to, co jeszcze nie istnieje”⁹.

Autor komentarza symbolicznie ukazuje wiarę jako oko, dzięki któremu można oglądać rzeczywistość duchową¹⁰. Jego zdaniem wiara jest duchowym

⁵ Por. A. Vanhoye, *La structure littéraire de l'épître aux Hébreux*, Paris 1976, 240; T. Horak, *Eklezjologia Listu do Hebrajczyków. Szkic teologiczny*, CT 61 (1991) nr 2, 17.

⁶ Por. R. Bogacz, *Dzieło zbawienia w ludzkiej Krwi Jezusa według Listu do Hebrajczyków*, Kraków 2007, 193-194.

⁷ Por. P. Kasiłowski, *Pochwała wiary (Hbr 11)*, „Bobolanum” 10 (1999) z. 2, 314.

⁸ Por. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1981, 656; T. Horak, *Teologia wiary w Liście do Hebrajczyków*, CT 61 (1991) nr 1, 49-50; J. Szłaga, *Personalistyczna koncepcja wiary według Listu do Hebrajczyków*, ZN KUL 21 (1978) nr 1 (81), 41-47.

⁹ Theodoretus Cyrensis, *Interpretatio Epistulae ad Hebraeos* III 11, 1, PG 82, 758, tłum. S. Kalinkowski: Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listu do Hebrajczyków*, w: Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów Pawłowych do Tesaloniczan, Tymoteusza, Tytusa, Filemona i Hebrajczyków*, ŻMT 20, Kraków 2001, 258.

¹⁰ Na temat zmysłów wiary i postrzegania duchowego zob. P. Szczur, *Rola „zmysłów wia-*

zmysłem odpowiedzialnym za możliwość swobodnego poruszania się w przestrzeni duchowej. Zdaniem autora Listu do Hebrajczyków pierwszym etapem w rozwoju wiary jest poznanie prawdy o stwórczym działaniu Boga (por. Hbr 11, 3). Człowiek zanim „zobaczy” oczyma wiary tajemnicę Boga, otrzymuje zdolność poznania, że całe stworzenie jest dziełem Stwórcy. Na ten aspekt wiary wskazuje św. Paweł w Liście do Rzymian, kiedy pisze, że niewidzialne przymioty Boga stają się widzialne dla umysłu człowieka przez dzieła Boga (por. Rz 1, 20). Ten początkowy etap wiary w procesie inicjacji przedchrzcielnej był nazywany przez Klemensa Aleksandryjskiego „zachętą”¹¹.

Następnie autor Listu ukazuje dalszy rozwój wiary na przykładzie wybranych osób ze Starego Testamentu. Pierwszym biblijnym świadkiem wiary, na którego wskazuje, jest Abel:

„Dzięki wierze Abel złożył Bogu lepszą ofiarę niż Kain, która mu wystawia świadectwo, że jest doskonały, Bóg bowiem zaświadczył o jego darach; dzięki niej też, chociaż zmarł jeszcze przemawia” (Hbr 11, 4).

Nasuwa się pytanie, dlaczego ofiara Abła, którą złożył Bogu, była lepsza od ofiary jego starszego brata Kaina? Szukając na nie odpowiedzi warto przywołać słowa z Księgi Rodzaju, które Bóg skierował do Kaina, po tym, kiedy nie przyjął jego ofiary: „gdybyś postępował dobrze, miałbyś twarz pogodną” (Rdz 4, 7). Ofiara Abła została przyjęta przez Boga, gdyż postępował sprawiedliwie, natomiast ofiara Kaina była odrzucona, ponieważ nie był on człowiekiem sprawiedliwym¹².

Można zadać kolejne pytanie: co sprawiło, że Abel był człowiekiem sprawiedliwym? Odpowiedź znajduje się w Liście do Hebrajczyków: „dzięki wierze Abel złożył Bogu lepszą ofiarę niż Kain” (Hbr 11, 4a). Abel zatem dzięki wierze był człowiekiem sprawiedliwym i dlatego jego ofiara była przyjęta przez Boga¹³. Czy zatem Kain nie miał łaski wiary? Rozmawiał przecież z Bogiem, zatem w Niego wierzył. Jednak nie był człowiekiem sprawiedliwym, a to wskazuje, że nie ufał Bogu. Wiara Abła wyznacza zatem drugi etap jej rozwoju. Pierwszym jej aktem była wiara w Boga Stwórcę i taką wiarę posiadał Kain. Natomiast Abel wykazał się również zaufaniem Bogu, które wyraził w sprawiedliwym postępowaniu. Tym samym Abel jest figurą inicjowanych na etapie prekatechumenatu, czyli czasu wejścia w proces inicjacji przedchrzcielnej¹⁴.

Kolejną osobą, na którą wskazuje autor Listu do Hebrajczyków jako na człowieka wiary, jest Henoch (por. Hbr 11, 5). Henoch jest przedstawicielem

ry” w rozumieniu sakramentów inicjacji chrześcijańskiej według Cyryla Jerozolimskiego, *VoxP* 34 (2014) t. 61, 297-310; tenże, *Rola postrzegania duchowego w nauczaniu katechetycznym Jana Chryzostoma*, *VoxP* 34 (2014) t. 62, 493-504.

¹¹ Por. Łucarz, *Disciplina arcani w „Kobiercach” Klemensa Aleksandryjskiego*, s. 76.

¹² Por. F. Laubach, *List do Hebrajczyków*, Warszawa 1983, 220-221.

¹³ Por. A. Paciorek, *List do Hebrajczyków. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 1998, 127; H. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, London 1969, 189.

¹⁴ Por. Mateja, *Wtajemniczenie w bezgrzeszność*, s. 36.

szóstego pokolenia po Adamie, żył na ziemi 365 lat (por. Rdz 5, 23), inni w tym czasie osiągnęli wiek ok. 900 lat (por. Rdz 5, 5.8.11.14.17.20.27). Ten stosunkowo krótki czas życia, w porównaniu do innych żyjących w tym okresie, wyjaśnia autor Księgi Rodzaju w następujący sposób: „I chodził Henoch z Bogiem i nie znaleziono go, bo zabrał go Bóg” (Rdz 5, 24)¹⁵. Owo „chodzenie z Bogiem”, czyli wierna przyjaźń trwająca trzysta lat, zaowocowało tym, że Henoch bardzo spodobał się Bogu. Nasuwa się pytanie: co jest źródłem takiej bliskiej relacji z Bogiem? Autor Listu do Hebrajczyków odpowiada: „Bez wiary niemożliwe jest, aby bardzo spodobać się” (Hbr 11, 6a). Podstawą zatem relacji przyjaźni z Bogiem jest wiara, która przeradza się w zaufanie i owocuje wiernością. Henoch w kontekście rozwoju osobistego spotkania z Bogiem jest figurą katechumena. Katechumenat jest bowiem czasem rozwoju zaufania Bogu, tak aby to doświadczenie przerodziło się w wierność Bogu¹⁶. Następne etapy rozwoju wiary, które ukazuje autor Listu do Hebrajczyków odczytane w kluczu inicjacyjnym, uszczegóławiają katechumenalny wzrost ufności, aż do doświadczenia wiernej przyjaźni z Bogiem. Kolejnym świadkiem wiary jest Noe:

„Dzięki wierze Noe ostrzeżony przed tym, czego jeszcze nie było widać, pełen bojaźni, przygotował arkę dla ratowania swej rodziny. Dzięki wierze wydał wyrok na świat i dostąpił sprawiedliwości opartej na wierze” (Hbr 11, 7).

Autor Listu podkreśla, że dzięki doświadczeniu wiary człowiek może być ostrzeżony „przed tym, czego jeszcze nie było widać” (Hbr 11, 7a), a co w przyszłości będzie stanowiło dla niego zagrożenie. Noe dzięki wierze zobaczył to niebezpieczeństwo i pełen bojaźni Bożej wykonał wszystko, co Bóg polecił mu uczynić, aby uratować siebie, swoją rodzinę i część przyrody ożywionej. Wiara jest tu ukazana jako zdolność widzenia przyszłości. W związku z tym, że wiara umożliwia wgląd w rzeczywistość duchową, dzięki niej można przewidzieć co dokona się w przyszłości w świecie materialnym, gdyż najpierw te zmiany zachodzą w przestrzeni duchowej. Na tę prawdę wskazywał Teodoret z Cyru, kiedy pisał, że wiara „pozwala dostrzec to, czego się spodziewamy, jako faktyczną rzeczywistość ukazuje nam to, co jeszcze nie istnieje”¹⁷. Czyli dzięki wierze można zobaczyć rzeczywistość, która jest jeszcze ukryta w przestrzeni duchowej, zanim objawi się w świecie materialnym.

Księga Rodzaju przedstawia w następujący sposób Noego: „był mężem sprawiedliwym, nieskazitelnym wśród swego pokolenia” (Rdz 6, 9a). Widzimy tu analogię do postawy Abla, który dzięki wierze czynił dobro. Ponadto Noe, podobnie jak Henoch, „chodził z Bogiem” (Rdz 6, 9b), czyli był w głą-

¹⁵ Por. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, s. 190.

¹⁶ Na fakt, że Henoch symbolizuje osobę w pełni wtajemniczoną w osobę Jezusa wskazuje Mądrość Syracha, która wynosi go ponad wszystkich stworzonych na ziemi (por. Syr 49, 14). Por. G.W. Buchanan, *To the Hebrews. Translation, comment and conclusions*, New York 1972, 185-186.

¹⁷ Theodoretus Cyrensis, *Interpretatio Epistulae ad Hebraeos* III 11, 1, PG 82, 758, ŻMT 20, 258.

bokiej relacji przyjaźni z Bogiem. Te podobieństwa wskazują na to, że Noe rozwijał swoją wiarę, czerpiąc z doświadczenia swoich poprzedników, dlatego Teodoret z Cyru nazywa go uczniem wiary¹⁸. Noe wnosi również nowy element do rozwoju wiary: „Dzięki wierze Noe [...] pełen bojaźni, przygotował arkę dla ratowania swej rodziny” (Hbr 11, 7a), czyli „wypełnił wszystko, co mu Bóg polecił” (Rdz 6, 22). W ten sposób wyraził swoje zaufanie i posłuszeństwo Bogu, ratując siebie, rodzinę i inne istoty żywe. Dzięki wierze wypełnił zadanie, jakie zlecił mu Bóg¹⁹.

Ponadto Noe „dzięki wierze wydał wyrok na świat i dostąpił sprawiedliwości opartej na wierze” (Hbr 11, 7b). Z tych słów wynika, że Noe będąc przekonany, iż Bóg uczyni to, co zaplanował, wydał wyrok na świat, czyli potwierdził wolę Boga wobec świata przez zbudowanie arki. Dzięki temu został również usprawiedliwiony przez wiarę²⁰, co jest obrazem usprawiedliwienia człowieka przez wiarę Jezusa, kiedy to grzesznik dzięki swej wierze wydaje wyrok na grzech, który popełnił, a wyznając go i pokładając ufność w Jezusie doświadcza uwolnienia z więzów zła. W ten sposób osoba Noego symbolizuje fundamentalny aspekt wiary katechumena, który jest związany z egzystencjalnym wyznaniem wiary w Jezusa jako Mesjasza²¹.

Następną postacią ukazaną przez autora Listu do Hebrajczyków jako świadka wiary jest Abraham, który miał podobne doświadczenie usprawiedliwienia przez wiarę jak Noe, na co wskazuje św. Paweł (por. Rz 4, 1-12). Autor Listu do Hebrajczyków nawiązuje do tego doświadczenia pisząc:

„Dzięki wierze ten, którego nazwano Abrahamem, usłuchał wezwania, by wyruszyć do ziemi, którą miał objąć w posiadanie. Wyszedł nie wiedząc dokąd idzie” (Hbr 11, 8).

Usprawiedliwienie przez wiarę Noego dokonało się w momencie, kiedy zaufał Bogu i wykonał zadanie, które po ludzku było nieracjonalne. W podobny sposób należy patrzeć na wyruszenie przez Abrahama do ziemi, którą wskazał mu Bóg. Ten czyn był aktem jego wiary, dzięki której mógł doświadczyć usprawiedliwienia. W ten sposób autor Listu do Hebrajczyków wskazał na egzystencjalny wymiar wiary Noego i Abrahama. Te dwie osoby ukazują doświadczenie usprawiedliwienia przez wiarę poprzez działanie, polegające na wypełnieniu woli Bożej, co można nazwać czynem wiary²².

Kolejny etap rozwoju wiary Abrahama autor Listu do Hebrajczyków wyraża w następujący sposób:

¹⁸ Por. tamże 3, 11, 7, PG 82, 759, ŻMT 20, 259.

¹⁹ Por. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, s. 191.

²⁰ Por. S. Łach, *List do Hebrajczyków. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1959, 255.

²¹ Por. Górka, *Hermeneutyka inicjacji wczesnochrześcijańskiej*, s. 18.

²² Należy zaznaczyć, że w procesie rozwoju wiary, którą ukazują ewangelie synoptyczne, omawiane doświadczenie jest ukazane w perykopie o uzdrowieniu paralytyka (por. Mt 9, 1-8; Mk 2, 1-12; Łk 5, 17-26).

„Dzięki wierze zawędrował do Ziemi Obiecanej jako obcej, zamieszkując w namiotach wraz z Izaakiem i Jakubem, współdziedzicami tej samej obietnicy. Oczekiwał bowiem miasta o stałych fundamentach, które Bóg miał zaplanować i zbudować” (Hbr 11, 9-10).

Abraham jak i jego potomkowie Izaak i Jakub nie odziedziczyli obiecanej ziemi na własność, dokonało się to dopiero za Jozuego. Jednak zapowiedź odziedziczenia konkretnego kraju wiązała się z obietnicą otrzymania „miasta o stałych fundamentach”, czyli rzeczywistości niebieskiej, niezniszczalnej. Abraham dzięki wierze nie kwestionował obietnicy jaką złożył mu Bóg²³. W wymiarze inicjacyjnym ten etap rozwoju wiary wyraża się w zaufaniu Bogu, który spełnia obietnice jakiegoś katechumenowi²⁴.

Nie tylko Abraham, ale także jego żona Sara, jest przykładem osoby, która zaufała Bogu:

„Dzięki wierze i bezpłodna Sara mimo podeszłego wieku mogła począć syna, ponieważ zaufała Temu, który dał obietnicę” (Hbr 11, 11).

Sara początkowo, gdy usłyszała, iż pocznie w starości syna, roześmiała się niedowierzając (por. Rdz 18, 13-15)²⁵. Taką postawę żony Abrahama komentował Teodoret z Cyru:

„Początkowo śmiała się, gdyż nie знаła mocy Tego, który złożył obietnicę, a zdawała sobie sprawę z ograniczeń ludzkiej natury. Na urodzenie dziecka nie pozwalał jej bowiem podeszły wiek oraz niepłodność łona. Później jednak zrozumiała, kim był Ten, który udzielał obietnicy, i uwierzyła: urodziła wsparta swą wiarą”²⁶.

Teodoret zwraca uwagę na rozwój wiary Sary, która potrzebowała około trzech miesięcy, aby uwierzyć, iż może być matką pomimo swej starości. Niewątpliwa była tu pomoc Abrahama w dojrzewaniu wiary swej żony. W aspekcie inicjacyjnym omawiane wydarzenie ukazuje kolejny etap rozwoju wiary, kiedy to katechumen doświadcza po ludzku beznadziejnej walki wewnętrznej,

²³ Por. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, s. 193.

²⁴ Przykładem składania obietnic inicjowanemu mogą być słowa św. Jana: „Umiłowani, obecnie jesteście dziećmi Bożymi, ale jeszcze się nie ujawniło, czym będziemy. Wiemy, że gdy się objawi, będziemy do Niego podobni, bo ujrzemy Go takim, jakim jest” (1J 3, 3). W terminologii św. Jana dzieckiem Bożym jest ten kto narodził się z Boga, a dokonuje się to w momencie doświadczenia egzystencjalnej wiary w Jezusa jako Mesjasza (por. 1J 5, 1). Powyższe słowa są zatem skierowane do katechumena, któremu składana jest obietnica, że zostanie mu objawiona pełna tajemnica Jezusa, kiedy doświadczy egzystencjalnej wiary w Jezusa jako Syna Bożego, co zaowocuje jego podobieństwem do Niego w aspekcie przeobóstwienia. Należy dodać, że wiara w obietnice Boże podkreśla konieczność zachowania sekretu wtajemniczenia na kolejnych etapach inicjacji przedchrześcijańskiej. Por. Mateja, *Wtajemniczenie w bezgrzeszność*, s. 31-32.

²⁵ Por. *The Navarre Bible. The Epistle to the Hebrews*, commentary by members of the Faculty of Theology of the University of Navarre, Navarra 1987, 163.

²⁶ Theodoretus Cyrensis, *Interpretatio Epistulae ad Hebraeos* III 11, 11, PG 82, 762, ŻMT 20, 260.

o której pisze św. Paweł w Liście do Rzymian (por. Rz 7, 18-25). Dla Boga jednak nie ma nic niemożliwego i dlatego dzięki ufności pokładanej w Nim, katechumen może doświadczyć życia w Duchu Świętym, o czym w dalszej części swojego Listu pisze św. Paweł (por. Rz 8, 17).

Ostatnim etapem rozwoju wiary Abrahama było złożenie w ofierze Bogu syna Izaaka (por. Hbr 11, 17-19). Abraham zaufał Bożej obietnicy, że może stać się ojcem pomimo starości. W ten sposób przekroczył ograniczenia ludzkiego rozumu, a ofiarowując swojego syna, przełamał swoje uczucia. Uczynił to, bo zaufał Bogu, który może wskrzesić zmarłego. Wiara w zmartwychwstanie jawi się tu jako najwyższy akt ufności pokładanej w Bogu, który łamie ograniczenia ludzkiego rozumu i uczuć²⁷. Patrząc z punktu widzenia inicjacyjnego na ten moment w rozwoju wiary, należy go powiązać z doświadczeniem chrztu, kiedy to inicjowany jest doprowadzony do egzystencjalnego przeżycia śmierci i zmartwychwstania Jezusa.

2. Wspólnotowy rozwój wiary. Odczytując w wymiarze inicjacyjnym drugą część jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków, możemy zobaczyć schemat rozwoju wiary w aspekcie wspólnotowym. Wersety mówiące o wierze Izaaka, Jakuba i Józefa (por. Hbr 11, 20-22), ukazują ciągłość wiary przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Dar wiary jawi się tu jako najważniejsze dziedzictwo otrzymywane od przodków. W ten sposób autor Listu do Hebrajczyków niejako buduje pomost pomiędzy wiarą Abrahama a wiarą Mojżesza. Jest to zarazem przejście od wiary w wymiarze indywidualnym do wiary w aspekcie wspólnotowym. Wiara przekazywana z pokolenia na pokolenie w narodzie Izraela staje się udziałem rodziców Mojżesza, dzięki której nie ułękli się nakazu faraona i ukryli swego syna, ratując go przed śmiercią (por. Hbr 11, 23)²⁸. Mojżesz zatem wzrastał w domu ludzi głęboko ufających Bogu i kiedy dorósł, z takim dziedzictwem wiary wszedł na dwór faraona.

W wymiarze inicjacyjnym dzieciństwo Mojżesza symbolizuje etap prekatechumenatu. Natomiast odczytując alegorycznie świadectwo wiary rodziców Mojżesza można doszukać się tu ukazania roli środowiska, z którego dziedzictwa czerpały osoby przygotowujące się do chrztu w starożytnym Kościele. Wtedy bowiem w procesie inicjacji przedchrzcielnej uczestniczyli ludzie wywodzący się ze środowiska pogańskiego jak i chrześcijańskiego. Schemat rozwoju wiary przedstawiony w pierwszej części tego artykułu odnosił się do osób przede wszystkim wywodzących się ze środowiska pogańskiego, natomiast omawiany dotyczy tych, którzy urodzili się i wychowali w środowisku chrześcijańskim.

Kolejny akt wiary, który ukazuje autor Listu do Hebrajczyków dotyczy Mojżesza:

²⁷ Por. Paciorek, *List do Hebrajczyków*, s. 133.

²⁸ Por. Montefiore, *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, s. 202.

„Dzięki wierze Mojżesz, gdy dorósł, odmówił nazywania się synem córki faraona, wolał raczej cierpieć z ludem Bożym, niż zażywać przemijających rozkoszy grzechu” (Hbr 11, 24-25).

Powyższy fragment mówi o dojrzałym Mojżeszu, który dzięki wierze nie chciał być już nazywanym synem córki faraona. Należy tu widzieć akt świadomego odejścia Mojżesza od świata grzechu, którego symbolem jest Egipt. Jeśli wiara rodziców Mojżesza ochroniła go przed śmiercią w świecie zdominowanym przez zło, tak teraz on sam świadomie, dzięki wierze, odcina się od tego środowiska²⁹. Piotr Kasiłowski nawiązując do kolejnego wersetu Listu (w. 26) uważa, że autor przedstawia omawiany epizod z życia Mojżesza w chrystologicznym kluczu, sugerując, że przez wiarę Mojżesz rozpoznał fundamentalne rysy zbawienia mesjańskiego³⁰. Dlatego można wyciągnąć wniosek, że w wymiarze inicjacyjnym Mojżesz symbolizuje tu katechumena, który doświadcza egzystencjalnej wiary w Jezusa jako Mesjasza.

Pragnąc pełniej zrozumieć decyzję Mojżesza, warto odnieść się do fragmentu z Księgi Wyjścia, gdzie jest mowa o zabiciu przez niego Egipcjanina (por. Wj 2, 11-15). Wydarzenie to należy odczytać alegorycznie, jako zabicie w Mojżeszu wszystkiego co wychowanie w Egipcie wniosło w jego myślenie i postępowanie³¹. Do tej pory Mojżesz był po części Hebrajczykiem ufającym Bogu i po części Egipcjaninem pokładającym nadzieję w świecie. W chwili, gdy zabił w sobie Egipcjanina, stał się człowiekiem ufającym tylko Bogu. Należy jednak zaznaczyć, że wiara Mojżesza nie była jeszcze doskonała, bowiem przestraszył się konsekwencji swego czynu. Z tego powodu uciekł na pustynię do kraju Madian, gdzie doskonalił swoją wiarę.

Następny etap rozwoju wiary Mojżesza zaczyna się wtedy, gdy Bóg ponownie nakazuje mu wrócić do Egiptu, aby wyprowadzić stamtąd lud Izraela (por. Wj 3, 1-22). Kluczowe jest tu doświadczenie obecności Bożej, spotkanie z Niewidzialnym, co podkreśla autor Listu do Hebrajczyków (por. Hbr 11, 27). Mojżesz dojrzał do pełnej wiary i tak jak kiedyś jego rodzice dzięki wierze „nie ulękli się nakazu króla” (Hbr 11, 23b), tak teraz on „nie ulękł się gniewu królewskiego” (Hbr 11, 27). Ponadto, Mojżesz doświadczając łaski spotkania z Bogiem, stał się wytrwałym w swej wierze, czyli wiernym. Jest to kolejny etap rozwoju wiary, kiedy ufność do Boga przeradza się w wierność, na podobieństwo wierności samego Boga (por. 1Kor 10, 13). Warto zwrócić uwagę na czas przebywania Mojżesza na dworze królewskim i na pustyni w kraju Madian, w obu wypadkach było to 40 lat³². Odczytując to wydarzenie w kluczu inicjacyjnym, należy stwierdzić, że Mojżesz symbolizuje tu osobę, która doświadcza pełnego wtajemniczenia w wodach chrztu.

²⁹ Por. tamże, s. 203.

³⁰ Por. Kasiłowski, *Pochwała wiary (Hbr 11)*, s. 314.

³¹ Por. M. Simonetti, *Między dosłownością a alegorią*, Kraków 2000, 88.

³² Por. Łach, *List do Hebrajczyków*, s. 261.

Mojżesz będąc człowiekiem wiernym Bogu, staje się nauczycielem wiary dla ludu Izraela. Tak jak kiedyś rodzice Mojżesza dzięki wierze uchronili go przed śmiercią, tak teraz on – dojrzały w wierze, doprowadził do ochrony swój lud przed śmiercią pierworodnych (por. Hbr 11, 28) przez pokropienie krwią baranka odrzwi domów. Należy tu widzieć symbol krwi Chrystusa, która chroni przed duchową śmiercią tych, którzy przez wiarę zanurzają się we krwi Baranka Bożego. Jeśli Mojżesz był uratowany przez wodę – „wydobyłam go z wody” (Wj 2, 10), tak lud Izraela został ochroniony przez krew. Mojżesz z osoby wtajemniczanej staje się mistagogiem wprowadzającym swój lud w doświadczenie wiary, które w wymiarze inicjacyjnym należy odnieść do prekatechumenatu³³.

Autor Listu do Hebrajczyków przedstawia także postawę całego narodu Izraela jako symboliczne ukazanie kolejnego etapu rozwoju wiary:

„Dzięki wierze przeszli przez Morze Czerwone jak po suchej ziemi, a gdy Egipcjanie spróbowali to uczynić, potonęli” (Hbr 11, 29).

Księga Wyjścia mówi o tym, że dopiero po przejściu przez Morze Czerwone, Izraelici „ulękli się Pana i uwierzyli Jemu oraz jego słudze Mojżeszowi” (Wj 14, 31b). Zatem jeszcze przechodząc przez Morze Czerwone nie ufali w pełni Bogu i Mojżeszowi, ale zapewne uczynili to ze strachu przed wojskami faraona. Przejście przez Morze Czerwone dla ludu Izraela było doświadczeniem podobnym do tego, którego udziałem był Mojżesz, kiedy to zabił Egipcjanina, który symbolizował jego pogańskie myślenie. Podobnie lud Izraela poprzez to wydarzenie doświadcza nowej ufności pokładanej w Bogu i rozpoczyna na pustyni swój rozwój wiary, który będzie trwał 40 lat³⁴. Widzimy tu analogię do doświadczenia rozwoju wiary Mojżesza i tak jak w jego przypadku tak i teraz w wymiarze inicjacyjnym ten czas symbolizuje katechumenat³⁵.

Następny etap rozwoju wiary w Liście do Hebrajczyków dotyczy zdobycia Jerycha (por. Hbr 11, 30). Księga Jozuego informuje, że ostatecznym działaniem Izraelitów, po którym mury Jerycha rozpadły się, był „gromki okrzyk” (Joz 6, 20), czyli ich potężne tchnienie. Odczytując to wydarzenie alegorycznie należy widzieć tu moc tchnienia Ducha Świętego, dzięki któremu lud Izraela, zdobywa twierdzę symbolizującą świat zła³⁶. Naród Izraela

³³ Piotr Kasiłowski (*Solidarność w Liście do Hebrajczyków*, Warszawa 2002, 57-58) uważa, że Mojżesz w tym momencie swojego rozwoju wiary upodabnia się do Chrystusa, czyli w wymiarze inicjacyjnym doświadcza pełnego wtajemniczenia w osobę Jezus Chrystusa.

³⁴ Por. Łach, *List do Hebrajczyków*, s. 263.

³⁵ Jean Daniélou (*Bible et liturgie*, Paris 1951, 144) uważa, że przejście Izraelitów przez Morze Czerwone jest figurą rozpoczęcia katechumenatu, a całość Exodusu jest symbolem inicjacji chrześcijańskiej.

³⁶ Warto zwrócić uwagę na trzy elementy, które pojawiają się w przedstawionym schemacie wspólnotowego rozwoju wiary. Pierwszym jest woda Nilu, która ocaliła życie Mojżesza, drugim jest krew baranka, chroniąca lud Izraela przed śmiercią, w końcu tchnienie Ducha, burzące mury Jerycha. Na te trzy elementy wskazuje św. Jan w kontekście tajemnicy Jezusa: „A któż zwycię-

przeszedł na pustyni głęboką metamorfozę, choć trzeba zaznaczyć, że tylko Kaleb i Jozue z pokolenia starszego niż dwadzieścia lat weszli do Ziemi Obiecanej. Inni pomarli na pustyni, gdyż ulekli się mieszkańców tej ziemi. Tak jak w przypadku Mojżesza, musiał w nim umrzeć Egipcjanin, tak również w przypadku narodu Izraela, musiała umrzeć ta jego część, która w pełni nie zaufała Bogu. Do Ziemi Świętej mogli wejść tylko ludzie dojrzały w wierze. Oni już nie uciekali przed złem, ale zło uciekało przed nimi. W wymiarze inicjacyjnym przejście przez Jordan jest symbolem chrztu, na co wskazuje Orygenes³⁷.

Kolejny akt wiary dotyczy Rachab (por. Hbr 11, 31), która zdaniem Teodoretę z Cyru: „dzięki wierze została ocalona i stała się obrazem Kościoła”³⁸. W ten sposób autor wskazuje, że doświadczenie rozwoju wiary Izraela zostało przekazane Kościołowi. Księga Jozuego mówi o trwodze mieszkańców Jerycha przed Izraelitami (por. Joz 2, 1-21). Patrząc z punktu widzenia procedury przygotowania do chrztu, można zobaczyć tu obraz przemiany inicjowanych, którzy kiedyś na podobieństwo Izraelitów uciekali z Egiptu przed złem, a od momentu, kiedy przyjęli chrzest, zło ucieka przed nimi. Alegorycznie należy również odczytać znak purpurowego powrozu przywiązane do okna, jako obrazu krwi Chrystusa, dzięki której także poganie zostali wezwani do zanurzenia we krwi Baranka Bożego. Jest to zarazem informacja, że tylko środowisko ludzi w pełni wtajemniczonych w osobę Jezusa, może efektywnie przekazywać innym dar wiary.

W końcowej części jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków możemy wyróżnić dwa zagadnienia: zwycięstwo wiary (por. Hbr 11, 32-35a) i prześladowanie z powodu wiary (por. Hbr 11, 35b-40). Odczytując w kluczu inicjacyjnym te fragmenty, należy widzieć w pierwszej części zapowiedź mocy wiary i skutecznego przekazywania jej przez w pełni wtajemniczonych. Natomiast druga część przygotowuje ochrzczonych do doświadczenia drugiego chrztu, o którym pisał Tertulian: „Jest u nas jeszcze drugi chrzest, który także jest jeden i ten sam, mianowicie chrzest krwi”³⁹. W starożytnym Kościele proces rozwoju wiary nie kończył się w chwili przyjęcia chrztu z wody, kolejnym

za świat, jeśli nie ten, kto wierzy, że Jezus jest Synem Bożym? Jezus Chrystus jest Tym, który przyszedł przez wodę i krew, i <Ducha>, nie tylko w wodzie, lecz w wodzie i we krwi. Duch daje świadectwo, bo <Duch> jest prawdą. Trzej bowiem dają świadectwo: Duch, woda i krew, a ci trzej w jedno się łączą” (1J 5, 5-8). Św. Jan pisząc, że zwycięzcą świata jest ten, kto wierzy, że Jezus jest Synem Bożym, nawiązuje do inicjowanego, którzy został w pełni wtajemniczony w osobę Jezusa, doświadczając egzystencjalnie wiary w Jego Bóstwo. Do takiej wiary prowadzi symbolicznie ukazana droga przejścia przez wodę, krew i Ducha, czyli droga wiary ukazana w oparciu o życie Mojżesza i ludu Izraela.

³⁷ Por. M. Spyra, *Elementy teologii chrzcielnej w czwartej i piątej homilii Orygenesa do „Księgi Jozuego*, SSHT 19/20 (1986-1987) 41-42.

³⁸ Theodoretus Cyrensis, *Interpretatio Epistulae ad Hebraeos* III 11, 31, PG 82, 766, ŻMT 20, 263.

³⁹ Tertullianus, *De baptismo* 16, 1, 1-5, éd. R.F. Refoulé, Sch 35, Paris 1952, 89, tłum. E. Stanula: Tertulian, *O chrzcie*, w: Tertulian, *Wybór pism*, PSP 5, Warszawa 1970, 149.

bowiem etapem był czas przygotowania się na męczeństwo za wiarę, co Tertulian nazywa drugim chrztem.

Odczytując jedenasty rozdział Listu do Hebrajczyków w kluczu inicjacyjnym, wyodrębniliśmy dwa schematy rozwoju wiary: indywidualny i wspólnotowy. W wymiarze indywidualnym wzrost wiary rozpoczyna się od uznania, że całe stworzenie jest dziełem Boga, co odpowiada wierze początkujących, przygotowujących się do wejścia w proces inicjacji przedchrzcielnej, który to moment Klemens Aleksandryjski nazywał „zachętą”. Postać Abła symbolizuje kolejny etap w rozwoju wiary, dzięki której człowiek postępuje sprawiedliwie, co w wymiarze inicjacyjnym należy odnieść do etapu prekatechumenalnego. Doświadczenie wiary Henocha ukazuje, że Bóg ma upodobanie w człowieku ufającym mu i wchodzi z nim w głęboką relację przyjaźni. Henoch zatem jest typem katechumena, który rozwija swoją wiarę, aż do doświadczenia wierności Bogu, co w starożytności odpowiadało momentowi przyjęcia chrztu.

Poszczególne etapy rozwoju wiary katechumena są ukazane na przykładzie kolejnych osób ze Starego Testamentu. Noe jest przykładem człowieka, który czerpie z rozwoju wiary swoich przodków i doświadcza usprawiedliwienia przez wiarę. Na przykładzie Abrahama możemy wyróżnić cztery etapy rozwoju wiary jakimi są: odwaga i posłuszeństwo wiary, wiara w obietnice Boże, wiara we wszechmoc Bożą i wiara w zmartwychwstanie. Pierwszy aspekt wiary Abrahama wskazuje również, jak w przypadku Noego, na doświadczenie usprawiedliwienia przez wiarę, co podkreśla wagę tego momentu w rozwoju wiary katechumena. Wiara Abrahama w obietnice Boże symbolizuje kolejny etap rozwoju katechumena, wyrażający się w zaufaniu wobec Boga, który pragnie odsłonić mu w pełni tajemnicę Jezusa. Kolejny aspekt wiary Abrahama wiąże się z poczęciem jego syna Izaaka, co w wymiarze inicjacyjnym odpowiada momentowi w rozwoju katechumena, kiedy dzięki wierze pokonuje trudności po ludzku nie wykonalne. Ostatnim aktem w rozwoju wiary Abrahama było złożenie przez niego w ofierze Bogu swego syna Izaaka, co odpowiada momentowi, kiedy to katechumen doświadcza egzystencjalnej wiary w zmartwychwstanie Jezusa. W starożytnym Kościele był to moment przyjęcia chrztu, który pieczętował tę wiarę.

Druga część jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków ukazuje wspólnotowy wymiar wiary i jej przekazywanie z pokolenia na pokolenie aż do czasów mesjańskich, co autor Listu symbolicznie ukazuje w historii Izaaka, Jakuba i Józefa. Szczególną postacią w tej części Listu jest Mojżesz, na przykładzie którego można wyróżnić trzy etapy w rozwoju wiary. Pierwszym jest doświadczenie wiary w rodzinie, w aspekcie inicjacyjnym można go uznać za etap prekatechumenalny. Drugim jest zabicie Egipcjanina ucieczka na pustynię, co interpretując alegorycznie należy powiązać z rozpoczęciem przez

inicjowanego katechumenatu. Trzeci etap wiary Mojżesza rozpoczyna się wtedy, kiedy po ucieczce z Egiptu Bóg nakazuje mu powrót i wyprowadzenie ludu Izraela z niewoli. W wymiarze inicjacyjnym jest to moment pełnego wtajemniczenia. Od powrotu do Egiptu Mojżesz nie symbolizuje już inicjowanego, ale mistagoga, który przeprowadza lud Izraela przez te same trzy etapy rozwoju wiary, które on sam wcześniej przeszedł. Ostatnia część jedenastego rozdziału Listu do Hebrajczyków odczytana w kluczu inicjacyjnym ukazuje dalszy rozwój wiary ochrzczonych, dzięki której będą mogli być gotowi na przyjęcie prześladowań za wiarę w Jezusa Chrystusa.

THE INITIATORY NATURE OF THE ELEVENTH CHAPTER OF THE EPISTLE TO THE HEBREWS

(Summary)

The article presents the initiatory nature of the eleventh chapter of the Epistle to Hebrews. The author of the Epistle, on the example of characters from the Old Testament, presents two patterns of faith development: individual and communal. These patterns correspond to the process of the pre-baptism initiation carried out in the ancient Church on three stages: encouragement, precatechumenate and catechumenate. The final extracts of the analysed chapter of the Epistle, interpreted with the use of initiation method, present the faith development of the baptised and their preparation to the martyrdom for faith in Jesus Christ.

Key words: faith, initiation, catechumenate, baptism, Church.

Słowa kluczowe: wiara, inicjacja, katechumenat, chrzest, Kościół.

BILIOGRAFIA

Źródła

- TERTULLIANUS, *De baptismo*, éd. R.F. Refoulé, SCh 35, Paris 1952, tłum. E. Stanula: Tertulian, *O chrzcie*, w: Tertulian, *Wybór pism*, PSP 5, Warszawa 1970, 133-154.
THEODORETUS CYRENSIS, *Interpretatio Epistulae ad Hebraeos*, PG 82, 673-786, tłum. S. Kalinkowski: Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listu do Hebrajczyków*, w: Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów Pawłowych do Tesaloniczan, Tymoteusza, Tytusa, Filemona i Hebrajczyków*, ŻMT 20, Kraków 2001, 205-275.

Opracowania

- BOGACZ R., *Dzieło zbawienia w ludzkiej Krwi Jezusa według Listu do Hebrajczyków*, Kraków 2007.
BUCHANAN G. W., *To the Hebrews. Translation, comment and conclusions*, New York 1972.
DANIÉLOU J., *Bible et liturgie*, Paris 1951.
FERGUSON E., *Baptism in the Early Church. History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Grand Rapids 2009.

- FOLKEMER L.D., *A Study of the Catechumenate*, ChH 15 (1946) 286-307.
- GÓRKA B., *Chrześcijaństwo pierwotne jako system religijny*, Kraków 2011.
- GÓRKA B., *Hermeneutyka inicjacji wczesnochrześcijańskiej*, Kraków 2007.
- GÓRKA B., *Kerygmat i ekklesia w kontekście inicjacji*, Kraków 2016.
- HORAK T., *Eklezjologia Listu do Hebrajczyków. Szkic teologiczny*, CT 61 (1991) nr 2, 17-31.
- HORAK T., *Teologia wiary w Liście do Hebrajczyków*, CT 61 (1991) nr 1, 49-62.
- JOHNSON M.E., *The Rites od Christian Initiation. Their Evolution and Interpretation*, Collegeville 2007.
- KASIOŁOWSKI P., *Pochwała wiary (Hbr 11)*, „Bobolanum” 10 (1999) z. 2, 291-324.
- KASIOŁOWSKI P., *Solidarność w Liście do Hebrajczyków*, Warszawa 2002.
- Katechumenat i inicjacja chrześcijańska w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki – M. Ziółkowska, Lublin 2011.
- LAUBACH F., *List do Hebrajczyków*, Warszawa 1983.
- LÉON-DUFOUR X., *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1981.
- Łach S., *List do Hebrajczyków. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1959.
- ŁUCARZ S., *Disciplina arcani w „Kobiercach” Klemensa Aleksandryjskiego*, w: *Disciplina arcani w chrześcijaństwie*, red. W. Gajewski – B. Górka, Kraków 2015, 75-91.
- MATEJA L., *Bóg mówi do ciebie zaufaj Mi. Biblijna szkoła ufności i miłosierdzia*, Kraków 2017.
- MATEJA L., *Dwie wersje Modlitwy Pańskiej odczytane w kluczu inicjacyjnym*, VoxP 37 (2017) t. 67, 389-401.
- MATEJA L., *Ewangeliczne etapy rozwoju postawy miłosierdzia w świetle wybranych fragmentów pism ojców Kościoła*, PS 21 (2017) nr 2 (47) 163-183.
- MATEJA L., *Wtajemniczenie w bezgrzeszność w pierwszym Liście św. Jana*, „Christianitas Antiqua” 7 (2015) 29-38.
- MOKRZYCKI B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983.
- MONTEFIORE H., *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*, London 1969.
- PACIOREK A., *List do Hebrajczyków. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 1998.
- SIMONETTI M., *Między dosłownością a alegorią*, Kraków 2000.
- SPYRA M., *Elementy teologii chrzcielnej w czwartej i piątej homilii Orygenesisa do „Księgi Jozuego”*, SSHT 19/20 (1986-1987) 41-64.
- SZCZUR P., *Rola „zmysłów wiary” w zrozumieniu sakramentów inicjacji chrześcijańskiej według Cyryla Jerozolimskiego*, VoxP 34 (2014) t. 61, 297-310.
- SZCZUR P., *Rola postrzegania duchowego w nauczaniu katechetycznym Jana Chryzostoma*, VoxP 34 (2014) t. 62, 493-504.
- SZLAGA J., *Personalistyczna koncepcja wiary według Listu do Hebrajczyków*, ZN KUL 21 (1978) nr 1 (81), 21-47.
- The Navarre Bible. The Epistle to the Hebrews*, commentary by members of the Faculty of Theology of the University of Navarre, Navarra 1987.
- VANHOYE A., *La structure littéraire de l'épître aux Hébreux*, Paris 1976.

